

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-181>

УДК 792(091)(477)

Литвиненко А.І.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО ТЕАТРУ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ (СТОРІНКАМИ МАЛОВІДОМИХ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ)

Анотація. У статті розкрито маловідомі сторінки діяльності Полтавського музично-драматичного театру імені М.В. Гоголя упродовж 30-х років ХХ століття. Схарактеризовано репертуарну політику театру, оприлюднено статистичні данні про діяльність полтавської трупи упродовж театральних сезонів 1936–1941 років. До наукового обігу введено маловідомі імена режисерів-постановників, оперних співаків, артистів балету, драматичних акторів та музикантів оркестру. Доведено, що Полтавський музично-драматичний театр 1930-х років розгортав свою діяльність відповідно до загальних тенденцій багатоганного національного музичного та театального мистецтва в Україні. Репертуар театру характеризувався активним розумінням української спадщини, прагненням створити органічні вистави, зв'язком із традиціями національного реалістичного театру.

Ключові слова: «Державний театр музичної драми», Полтавський музично-драматичний театр, театральний сезон, драматична студія.

Lytyvnenko Alla

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

THE HISTORY OF THE POLTAVA THEATRE OF THE 30'S OF THE XX CENTURY (PAGES OF THE LITTLE-KNOWN ARCHIVE SOURCES)

Summary. The article reveals little-known pages of the activity of the Poltava Music and Drama Theatre named after M.V. Gogol during 30 years of the XX century. The theater's repertoire policy has been characterized, statistics on the activities of the Poltava troupe during the theatrical seasons of 1936–1941 have been released, unknown names of artists have been proclaimed. Ukrainian theater art of the 1930s developed according to the aesthetic canons of the era of totalitarianism. Despite the need to spread ideological myths far from real life, the Ukrainian theater was national, had European landmarks and significant creative achievements. The Ukrainian Theater formed its own national acting school, carried out educational activities, remained a high tribune of the "school of life". In accordance with the requirements of the performing arts of those years, the Ukrainian theater was forced to adopt the principles of social realism, to create a "relevant" contemporary repertoire. In the article it is proved that Poltava Music and Drama Theater of the 1930s has expanded its activity in line with the general tendencies of multi-genre national music and theater art in Ukraine. On his stage were the first performances of the Ukrainian operetta, the Soviet performances. The theater also worked on productions of foreign works, tried to give them a modern sound. The repertoire of the Poltava Theater was characterized by active understanding of the Ukrainian heritage, the desire to create organic performances, and the connection with the traditions of the national realistic theater. The works were staged, the musical dramatic decision and the figurative series of which were characterized by specifically national features of musical and stage thinking, criteria for approach to Ukrainian opera were developed, principles of stage interpretation were confirmed, and performing traditions were born. The materials of archival sources of the Poltava State Archive of the Poltava region and the museum funds of "Musical Poltava Region" of the Poltava Music College named after M. V. Lysenko have been introduced to scientific circulation.

Keywords: "State Theatre of Musical Drama", the Poltava Music and Drama Theatre, the theatrical season, drama studio.

Постановка проблеми. Українське театральне мистецтво 30-х років ХХ століття розвивалася за естетичними канонами й закономірностями своєї доби та характеризувалося багатовекторністю творчого поступу. Попри необхідність пропагувати далекі від реального життя ідеологічні міфи, український театр епохи тоталітаризму був європейський національно зорієнтованим та мав численні вагомі здобутки. Він сформував власну національну акторську школу, що не лише продовжила, а й збагатила досягнення митців-корифеїв. Здійснюючи просвітницько-виховну діяльність, український театр залишався високою трибуною «школи життя» та «виховання народу». Водночас, згідно з вимогами до сценічного мистецтва тих років високопрофесійні режисери та актори змушені були виконувати компартійні настанови й утверджувати

засади соцреалізму, головним завданням яких стало офіційне деклароване владою створення «злободенного» сучасного репертуару.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом історія українського театального мистецтва першої половини ХХ століття має ще багато білих плям. Малодослідженою залишається діяльність тогочасних театрів на периферії. Значний масив матеріалів про їхнє творче життя до сьогодні недостатньо опрацьований та оприлюднений. До переліку таких джерел, зокрема належить робота музикознавця Катерини Данилової «Музыкальная жизнь Полтавщины в XIX – первой половине XX столетия» та історична довідка про діяльність Полтавського обласного українського драматичного театру ім. М.В. Гоголя за період з 1936 по 1948 роки, що зберігається у державному архіві Полтавської області. Матеріали

цих документів розкривають маловідомі сторінки музично-театрального життя Полтавщини.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми Появі Полтавського музично-драматичного театру передувала діяльність Полтавської опери. Оперний театр у Полтаві було засновано у 1919 році на базі музичної частини Першої української народної радянської трупи Першого радянського театру ім. М.В. Гоголя й акторів Полтавського українського драматичного товариства. Нагадаємо, що ім'я М.В. Гоголя театру було присвоєно у 1902 році з нагоди п'ятдесятих роковин письменника. Полтавський оперний театр діяв упродовж 1919–1925 років під назвою «Оперний трудовий колектив», організатором і художнім керівником був диригент, педагог, музично-громадський діяч, директор Полтавського музичного технікуму О.Г. Єрофеев (1884–1969) [4, с. 766]. Після призначення О.Г. Єрофеева (1929) головним диригентом «Правобережної Української Опері» (інша назва, що фігурує у документах, – «Другий український пересувний оперний театр») він переїздить працювати у Вінницю. Уже з 1 листопада 1930 року під орудою О.Г. Єрофеева (диригент) та С. Бутовського (режисер) у Полтаві почала функціонувати Державна українська Лівобережна опера [3, с. 465–466]. Тож тривалий час громадськість міста Полтави не мала свого стаціонарного театру.

Метою статті є висвітлення маловідомих сторінок діяльності Полтавського музично-драматичного театру 30-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Навесні 1936 року в Полтаві розпочав діяльність «Державний театр Музичної драми» (художній керівник і режисер В.М. Склярєнко), який виник на базі Харківського комсомольського музичного театру. Із самого початку робота театру набула різножанрової спрямованості, через поєднання в репертуарі оперних і драматичних вистав. До першого акторського складу трупи увійшли оперні співаки: В. Гончаров, Гурова, Висаков, П. Захаров, П.С. Колесник, Лаврова, Латишев, Лепешинська, Маркова, Охріменко, Свергун, Топорков, Уманець, Уманська, Ченчиков. Драматичні спектаклі забезпечували актори: Гайдабура, Гарін, Горська, Євдокименко, Касьяненко, Є.О. Хуторна, Янковський. Серед артистів балету працювали Іванова, Кальпецький, Ковалевський, Ф. Кузьменко, Ю. Кузьменко, Слєпченко, Толстопят, Щербаньок. Оркестр театру на чолі з диригентом С. Файнтухом налічував 42 музиканти й складався переважно із випускників Полтавського музичного училища – Батшев, Гросфельд, Камінер, Скороход, Соловйов, Суцкевер, Шатуновський та інші.

Офіційне відкриття Державного театру Музичної драми у Полтаві відбулося 1 травня 1936 року постановкою опери «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського. Партію головної героїні Парасі в спектаклі виконала випускниця Полтавського музичного училища Тетяна Могиліна. Глядачі з захопленням відгукувалися про цей спектакль [1, с. 96].

Упродовж першого театрального сезону Полтавський театр здійснив постановку кількох українських опер: «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського, «Запорожець за Дунаєм» С. Гу-

лака-Артемівського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка (муз. П. Ніщинського), «Наталка Полтавка» М. Лисенка; оперети «Перікола» Ж. Оффенбаха, а також драматичних спектаклів «Глитай, або ж павук» М. Кропивницького, «Далеке» О. Афіногенова і «Сім'я Волкових» Д. Давуріна. Опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського мала грандіозний успіх у публіки, упродовж літа її було показано 26 разів.

У листопаді 1936 року трупа Полтавського музично-драматичного театру у повному складі вирушає в першу гастрольну подорож до Орджонікідзеграду (нині, один із адміністративних районів Брянська – Бежицький). Представлені на розсуд глядачів опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського і «Наталка Полтавка» М. Лисенка, прозвучали загалом 30 разів і мали великий успіх.

У результаті аналізу першого театрального сезону було виявлено низку суттєвих недоліків у роботі установи. Різноманітність визначеної театром діяльності вимагала утримання не одного, а кількох окремих складів театральної трупи. Чисельне розростання колективу виявилось вкрай нерентабельним і спровокувало фінансовий дефіцит державного бюджету в понад 1 мільйон карбованців. «Щоб перекрити частину витрат і збільшити прибуток театру дирекція запропонувала оркестру періодично давати концерти в саду імені Луначарського» [1, с. 96].

На початку 1937 року Полтавський театр знає вимушеної реорганізації. За наступні півроку під керівництвом новопризначеного художнього керівника й режисера М.Г. Йосипенка репертуарну політику театру було кардинально переорієнтовано в русло драматичного жанру, з постановок повністю зникають музичні номери. Ці зміни викликали нищівну критику з боку полтавської громадськості та рецензентів.

У 1937 році із набуттям Полтавщиною статусу області з центром у місті Полтаві Полтавський український музично-драматичний театр ім. М.В. Гоголя стає обласним. У репертуарі 1930-х років особливо популярними були п'єси «Кубанці» В. Ротка (постановка К.П. Кошевського), «Клятва» Ф. Фернандеса, «Банкір» і «Платон Кречет» О. Корнійчука (постановка Р.Д. Єфименка), «Майська ніч» М. Гоголя (постановка С.М. Ткаченка), «Ой не ходи Грицю» М. Старицького та «Міщанин-шляхтич» Ж.-Б. Мольєра (постановка С.М. Ткаченка), «За двома зайцями» М. Старицького, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, а також сучасна п'єса «Очна ставка» Л. Шейніна і братів Тур (Л.Д. Тубельський і П.Л. Рижей) у постановці Р.Д. Єфименка. Окрасою театрального сезону стала оперета «Майська ніч» О. Рябова (Золотаренко в ролі Каленика, П. Колесник у ролі сільського ловеласа). Репертуар Полтавського театру набуває виразного ідеологічного спрямування. «Вирішено було, що театр ім. Гоголя мусить бути театром широких радянських полотен, романтичної піднесеності та реалістичної правди й емоційної насиченості» [2, арк. 3].

2 грудня 1937 року при театрі розпочала діяти драматична студія, до першого складу якої увійшло 40 здібних, творчо обдарованих представників робітничої молоді Полтавщини. Студійці Полтавського театру активно залучали-

ся до постановок у масових сценах спектаклів. Програма драматичної студії була розрахована на дворічний термін навчання й передбачала вивчення таких спеціальних предметів: історія театру, культура слова, постановка голосу, грим, сценічна практика. Найталановитіші вихованці студії поповнили трупі Полтавського музично-драматичного театру ім. М.В. Гоголя й аматорські театральні колективи області. Серед них І.С. Лопатніченко, Г.Д. Некряч-Григор, П.К. Лисенко, К.Н. Ломакіна та інші.

У серпні 1937 року після гастролей у Грозному склад акторської трупи поповнюють нові професійні виконавці: Є.А. Золотаренко, А.І. Іванченко й Л.К. Іванченко, Є.В. Селецька, Д.П. Степовий, режисером призначено Р.Д. Єфименка. Оркестр театру на той час налічував усього лише 16 музикантів.

У травні та червні 1938 року Полтавська трупа перебуває на гастролях у місті Ярославлі. Вистави полтавців, що проходили під керівництвом режисера-постановника К.П. Кошевського в приміщенні Ярославського театру імені Федора Волкова мали великий успіх у публіки. Окрім гри у спектаклях, полтавські актори проводили консультування учасників місцевих гуртків художньої самодіяльності, долучилися до участі в концертах під час виборів до Верховної Ради СРСР.

Сезон 1938–1939 років Полтавського музично-драматичного театру ім. М.В. Гоголя було відкрито п'єсами «Правда» О. Корнійчука (постановка К.П. Кошевського, музика М.А. Полонського, художнє оформлення – Є. Коваленка і В. Кривошеїна), «Ішов солдат з фронту» В. Катаєва (постановка Р. Д. Єфименка), «Дружина Клода» О. Дюма-сина. Протягом сезону полтавську трупу поповнили кваліфіковані актори – С. Бондаренко, П. Борщ, К.К. Галайда, В.В. Зауральська, М.М. Лубенцов, Патлань, А.І. Плахотніченко, Л.В. Солнцева, В.В. Хмельницька, О.А. Шевченко, на посаду головного художника театру запрошений А.Г. Самбур.

У листопаді 1938 року з нагоди сотих роковин І. Котляревського Полтавський театр поставив оперу «Наталка Полтавка». Роль Наталки у спектаклі виконала народна артистка СРСР М.І. Литвиненко-Вольгемут. Вступне слово перед спектаклем виголосив Максим Рильський.

У 1939 році відбулася подія, важлива не лише в театральному житті Полтави, а й України загалом – постановка опери «Катерина» М. Аркаса. Режисером-постановником виступив талановитий співак, випускник Полтавського музичного училища Павло Захаров, який виконав у спектаклі партію Батька. У статті «Актор широкого діапазону» І. Цюпа писав: «Скільки у нас на периферії чудових акторів, які не мають високих титулів <...> проте давно стали залуженими й народними. До таких належить і Павло Іванович Захаров» [1, с. 98].

Зауважимо, що «Катерина» тривалий час не ставилась на сценах України, і саме постановкою Полтавського театру для опери розпочався новий відлік творчого життя.

У сезоні 1939–1940 років Полтавський театр поряд із п'єсами патріотичної, радянської тематики освоює найкращі зразки західноєвропейської, української та російської драматургії. Найбільш

успішними виявилися постановки: «Дванадцята ніч» В. Шекспіра, «Підступність і кохання» Ф. Шіллера, «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Таланти й шанувальники» О. Островського, «Павло Греков» Б. Войтехова і Л. Ленча.

Улітку 1940 року театральна трупа Полтавського музично-драматичного театру успішно гастролює в Кременчуці, Черкасах та Умані. На початку сезону 1940–1941 років художнім керівником колективу стає режисер Харківського театру Ленінського Комсомолу М.А. Міцкевич. Прем'єрами театрального сезону стали спектаклі: «В степах України» О. Корнійчука, «Украдене щастя» І. Франка, «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Одруження Бальзаміна» О. Островського, «Машенька» О. Афіногенова та «Бронепоезд 14-69» Вас. Іванова.

Початок німецько-радянської війни застав трупу Полтавського музично-драматичного театру ім. М.В. Гоголя на гастролях у Дніпродзержинську. Повернувшись до Полтави, актори не полишили спектаклів, а навпаки, урізноманітнили форми своєї роботи: консультували гуртки художньої самодіяльності, проводили просвітницькі бесіди з червоноармійцями, виступали з доповідями на теми обороноспроможності країни та з інших міжнародних проблем на театральних майданчиках й у військових частинах області. Загалом, упродовж цього періоду було відбулося 48 концертів та вистав у військових частинах та агітпунктах.

За статистичними архівними даними, Полтавський музично-драматичний театр імені М.В. Гоголя з 1 травня 1936 року по 22 червня 1941 року здійснив показ 42 прем'єр спектаклів, серед них: української класики – 13, західноєвропейської класики – 6, з радянської тематики – 19, російської класики – 4.

Усього було поставлено 1426 вистав, які відвідали 907380 глядачів; з них 1000 стаціонарних спектаклів переглянули 772000 глядачів.

Робота театру посезонно:

У 1936 році з 1 квітня по 1 жовтня – 100 вистав – 772 тисяч глядачів.

У 1937 році за 8 місяців – 192 вистави – 147840 глядачів.

У 1938 році за 9 місяців – 216 вистав – 166320 глядачів.

У 1939 році за 8 місяців – 192 вистави – 147840 глядачів.

У 1940 році за 8, 5 місяців – 204 вистави – 157080 глядачів

У 1941 році з 1 січня по 1 квітня – 96 вистав – 75920 глядачів

Під час гастролей трупи Полтавського музично-драматичного театру було показано 340 вистав, їх відвідало 180700 глядачів. Зокрема, в Орджонікідзеграді 1936 року – 30 вистав (12000 глядачів), у Кременчуці та Грозному в 1937 році – 70 вистав (35000 глядачів), у Ярославлі 1938 року – 48 вистав (33600 глядачів), у Кременчуці, Черкасах, Умані 1939 року – 72 вистави (36000 глядачів), у Кременчуці та Крюкові 1940 року – 48 вистав (28000 глядачів), у Кременчуці, Дніпродзержинську 1941 року – 72 вистави (36000 глядачів). Артисти трупи Полтавського музично-драматичного театру поставили також 96 вистав для дітей (72920 глядачів) [2, арк. 5].

Висновок. Історія українського театру 30-х років ХХ століття – складний період становлення національної культури, що постає у багатовекторності розвитку соціокультурних і театральних-художніх процесів. Полтавський музично-драматичний театр цього часу розгортає свою діяльність у руслі загальних тенденцій багатожанрового національного музично-театрального мистецтва в Україні. На його сцені відбувалися перші постановки української оперети, проходили музичні спектаклі радянських авторів. Театр працював і над постановками зарубіжних творів,

прагнучи надати їм злободенного звучання. Загалом репертуар Полтавського театру характеризувався активним осмисленням української спадщини, прагненням до створення органічних вистав, зв'язком з традиціями вітчизняного реалістичного театру. Ставилися твори, музичне драматургічне вирішення й образний ряд яких характеризувалися специфічно національними ознаками музично-сценічного мислення, вироблялись критерії підходу до української опери, підтверджувалися принципи сценічної інтерпретації, зароджувалися виконавські традиції.

Список літератури:

1. Данилова Е.Л. Музыкальная жизнь Полтавщины в XIX – первой половине XX столетия : дипломная работа / Киевская гос. Ордена Ленина Консерватория им. П.И. Чайковского ; руководитель Н.Н. Михайлов. Киев, 1963. 198 с. // Архив НМАУ им. П.И. Чайковского. Инв. № 92. 181 д. р.
2. Державний архів Полтавської області. Ф. Р. 8626. Оп. 1. Спр. 27. Арх. № 2. Полтавский областной Украинский драматический театр им. Н. В. Гоголя Областного отдела по делам искусства, гор. Полтава. Дело Историческая справка о деятельности театра за период с 1936 по 1948 годы / [подготовил секретарь парторганизации И.С. Лопатниченко]. Полтава, 1962. 33 л.
3. Історія української музики : в 6 т. Т. 4 : 1917–1941 / ред. кол. Л.О. Пархоменко, О.У. Литвинова, Б.М. Фільц. Київ : Наук. думка, 1997. С. 465–466.
4. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. Київ : Українська енциклопедія, 1992. 1024 с.

References:

1. Danylova, E.L. The musical life of the Poltava region of the 19th – the first half of the twentieth century: thesis / Kyiv State Order of Lenin Conservatory named after P.I. Chaikovsky; supervisor N.N. Mykhailov. Kyiv, 1963. 198 p. // Archive NMAU named after P.I. Chaikovsky. Inv. № 92. 181 d. p.
2. State archive of the Poltava region. F. R. 8626. Or. 1. Spr. 27. Arch. № 2. Poltava Regional Ukrainian Drama Theatre named after M. V. Gogol Regional Department of Arts, Poltava. The case Historical background of the theatre's activities from 1936 to 1948 / [prepared by the secretary I.S. Lopatnychenko]. Poltava, 1962. 33 p.
3. The history of Ukrainian music : in 6 v. V. 4 : 1917–1941 / ed. collegia L.O. Parkhomenko, O.U. Lytvynova, B.M. Filts. Kyiv: Scientific thought, 1997. P. 465–466.
4. Poltava region: Encyclopedic reference book / Ed. A.V. Kudritsky. Kiev: Ukrainian Encyclopedia, 1992. 1024 p.